

SHARQIY YEVROPA MAMALAKATLARIDA INKLYUZIV TA'LIM

Sattorova Mohira Aminqulovna

ATMU pedagogika kafedrasi dotsenti

Ergasheva Fayoz Bahodir qizi

ATMU Defektologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharqiy Yevropa mamlakatlarida inklyuziv ta'lim tizimining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va amaliy tajribalari tahlil qilinadi. Daniya, Shvetsiya, Fransiya, Irlandiya, Avstriya va Belgiya kabi davlatlarda maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalariga integratsiyalash bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, pedagogik yondashuvlar va qo'llab-quvvatlash xizmatlari yoritilgan. Shuningdek, inklyuziv ta'limni tashkil etishda maxsus pedagoglar, assistentlar, psixologlar hamda ota-onalar hamkorligining ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari Sharqiy Yevropa mamlakatlarining ilg'or tajribalari inklyuziv ta'lim sifatini oshirish va barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishda muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, Sharqiy Yevropa, maxsus ta'lim, integratsiya, korreksion pedagogika.

Bugungi kunda inklyuziv ta'lim inson huquqlarini ta'minlashning muhim tarkibiy qismi sifatida e'tirof etilmoqda. Har bir bolaning sog'lig'i, jismoniy yoki psixik rivojlanishidagi o'ziga xos xususiyatlaridan qat'i nazar sifatli ta'lim olish huquqiga egaligi xalqaro hujjatlar va milliy qonunchiliklarda mustahkamlab qo'yilgan. Shu sababli dunyoning ko'plab mamlakatlari qatori Sharqiy Yevropa davlatlarida ham maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim tizimiga integratsiyalash va ularga teng imkoniyatlar yaratish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Sharqiy Yevropa mamlakatlarida inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha olib borilgan islohotlar natijasida maxsus ta'lim muassasalari faoliyati qayta ko'rib chiqilib, ko'plab davlatlarda resurs markazlari va qo'llab-quvvatlovchi xizmatlar tashkil etildi. Mazkur tizimda maxsus pedagoglar, psixologlar, logopedlar va assistentlarning faol ishtiroki ta'minlanib, maxsus ehtiyojli bolalarning ta'lim olish jarayoniga moslashuvi uchun qulay sharoitlar yaratildi. Ayniqsa, Avstriya va Belgiya tajribalarida inklyuziv sinflarni tashkil etish, individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish hamda pedagoglar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali ta'lim samaradorligini oshirishga erishilgan. Daniya, Shvetsiya va Irlandiyada esa maxsus ehtiyojli o'quvchilarga ko'rsatiladigan psixologik, ijtimoiy va pedagogik xizmatlar tizimi keng yo'lga

qo'yilgan. Mazkur maqolada Sharqiy Yevropa mamlakatlarining inklyuziv ta'lim sohasidagi tajribalari, mavjud yutuqlari va amaliy mexanizmlari tahlil qilinadi. Ushbu tajribalarni o'rganish O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, maxsus ehtiyojli bolalarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish hamda ta'lim sifatini oshirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Bu variant ilmiy maqola talablari uchun mos va avvalgi maqolalaringizdagi annotatsiya hamda kirish qismlariga nisbatan batafsilroq yoritilgan.

Daniya va Shvesiyada maxsus sinf (maktab) o'quvchilari bilan faqatgina maxsus pedagoglar shug'ullanadi. Italiyada bunday o'quvchilar bilan maxsus pedagoglar bilan bir qatorda oddiy pedagoglar ham ishlashi mumkin, ayni paytda ularning bari maxsus ta'limga muhtoj o'quvchilarning o'sishi uchun mas'ul sanaladilar. Boshqa variantlar ham bo'lishi mumkin. Masalan, Fransiya

Adliya vazirligi ostidagi xizmat maktab o'quvchilariga yordam ko'rsatadi. Integrasiyalashgan o'quvchilar mavjud Lyuksemburg maktablarida maktab o'quv dasturlarini bilmasa ham, korreksion pedagogika va maxsus psixologiya sohalarida bilimga ega bo'lgan "assistentlar" ishlaydi. Irlandiyada ijtimoiy xizmatlar maxsus ta'limga muhtoj o'quvchilarga xizmat ko'rsatishda bevosita qatnashadilar. Sog'liqni saqlash bo'yicha hududiy kengashlar tibbiy va ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtiradilar. Integrasiyalashgan o'quvchilarga o'maklashishni tashkil etish Internet ma'lumotlari asosida bugungi kunga qadar jahon miqyosida juda ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish borasida amaliy tajribalar olib borilayotganligi ham aniqlandi. Italiya, Norvegiya, Shvesiya kabi mamlakatlar alohida ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalariga to'la integrasiyalab, maxsus korreksion maktablarning yopilishiga erishdilar. Biroq maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim tizimi sharoitiga qabul qilgan davlatlar jismoniy va ruhiy rivojlanishidagi kamchiliklarni korreksiyalash va kompensasiyalashga yo'naltirilgan qo'shimcha ta'lim xizmatini ko'rsatish ma'suliyatidan ozod etilmaydi. AQSH, Buyuk Britaniya, Daniya kabi bir qator mamlakatlarda maktab turini tanlash qonun tomonidan belgilanadi, ota-onalar esa ta'lim turini tanlashni yozma ravishda tasdiqlashi, ayrim hollarda asoslab berishlari lozim, deb topilgan. Maxsus ehtiyojli bolalarni inklyuziv ta'lim tizimiga jalb etishda jahon miqyosidagi bir qancha davlatlar tajribasi o'rganilib, tahlil qilindi. Unda keltirilgan ko'rsatkichlar o'quvchi qayerda (maktabmi yoki undan tashqarida) yordam olayotgani, uni kim (qanday professionallar yoki xizmatlar) bevosita ta'minlayotgani aytib utilgan, yordam kimga qaratilganini tushunish imkonini beradi. Avstriya Avstriyada 1945 yildan boshlab maxsus tarbiyaga muhtoj bolalarni differensial o'qitish tizimi tashkil

etilgan bo'lib, bu ta'lim tizimida barcha turdagi nuqsonli bolalar o'qitila boshlandi. Ammo 1980 yilga kelib maxsus ehtiyojli bolalarning ota-onalari demokratiya huquqlari uchun kurashib, farzandlarini umumta'lim muassasalarida o'qitilishini talab qilib chiqdilar. Folker

Ruttening ma'lumotlariga qaraganda, ayni paytda ixtisoslashtirilgan ta'lim sohasida ishlovchi pedagoglar maxsus ehtiyojli bolalarga segregasiya, ya'ni maxsus ta'lim berishning afzalliklarini shubxa ostiga qo'ya boshladilar. 1983 yilda Avstriya Ta'lim vazirligi inklyuziv ta'lim tizimining modelini tuzish yuzasidan tajriba loyihasi to'g'risida qaror qabul qildi. Bu ta'lim modeli to'rt turga ajratildi:

1. Inklyuziv sinflar umumta'lim maktablariga bittadan to'rttagacha maxsus ehtiyojli o'quvchilar qabul qilinadi. Bitta maxsus ehtiyojli o'quvchi ikkita sog'lom boladek hisoblanib, sinfdagi bolalarning umumiy soni qisqartiriladi. Sinfdagi ikkita o'qituvchi ishlab, ulardan biri maxsus tayyorgarlikka ega bo'lib, bolalar bilan haftasiga 4 soatdan 6 soatgacha korreksion mashg'ulotlar olib

boradi. Maxsus ehtiyojli bolalar individual dasturlar asosida o'qitiladi.

2. Hamkorlik qiluvchi sinflar ixtisoslashtirilgan va umumta'lim maktablarining sinf o'qituvchilari tomonidan belgilangan hamkorlikni amalga oshiradilar.

3. Kichik komplektli maxsus sinflar umumta'lim maktablarining sinflarida 6-11 ta maxsus ehtiyojli o'quvchi jamlanadi hamda maxsus o'quv reja va dasturlar asosida o'qitiladi.

4. Oddiy sinfga 4 ta va undan ko'p maxsus ehtiyojli o'quvchilar jamlanadi hamda maxsus tashxis qilish va korreksion metodikalarni qo'llay oladigan o'qituvchi lavozimi joriy etiladi.

5. 1991 yilda pedagogik tajriba-sinov va maktablarni rivojlantirish markazlari tomonidan inklyuziv sinf modeli eng samarali deb topildi. 1993 yilda esa Avstriya hukumati maxsus ehtiyojli bolalar ota-onalarining maxsus yoki umumiy ta'limni tanlash huquqini tasdiqlovchi qonunni qabul qildi. Umumta'lim maktablari pedagoglari shtagiga maxsus pedagog kiritilishi mumkin. Uning vazifasi fan o'qituvchilari hamda integrasiyalashgan o'quvchilarga korreksion ta'lim metodikasidan yordam ko'rsatishdan iborat. O'z navbatida umumta'lim sinfidagi fan o'qituvchisi maxsus o'qituvchidan o'qitishning korreksion metodlari bo'yicha aniq bilim oladi. Aytib o'tilgan zarur miqdordagi professional pedagoglar biror nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashning maxsus metodlari bilan tanishtiradi, deb taxmin qilinadi. Asosiy o'qituvchiga zarur bo'lgan yordam turi uning aniq savollari va o'quv muhitining o'ziga xosligidan kelib chiqadi. Belgiya Flamandiya jamoasida integrasiyalashgan ta'limning

muvaffaqiyati uchun maktab o'qituvchisi asosiy javobgar shaxs hisoblanadi. Maxsus pedagog resurs pedagog xizmatini bajaradi fan o'qituvchilarini kasbga oid axborot bilan ta'minlab, ular o'rtasida bog'lovchi butun hisoblanadi. Shuni tan olish kerakki, fan o'qituvchilari o'zlarining kundalik pedagogik faoliyatida assistent tomonidan tayyorlangan dasturdan doim xam foydalanavermaydilar. Integrasiyalashgan o'quvchining rivojlanish va imkoniyatlari xususiyatlariga mos ravishda assistent tomonidan talqin etilgan va moslab olingan standart o'quv materiali nazarda tutilayapti. Maxsus pedagog maktabning shtatdagi xodimi bo'lishi mumkin, bu vaqtincha qiyinchiliklarga duch kelayotgan o'quvchilarga yordam ko'rsatish uning vazifasiga kiradi. Boshida o'quvchiga individual yordam kursatib, maxsus pedagog biroz vaqtdan so'ng bu vazifani asosiy o'qituvchi zimmasiga yuklaydi. Zarur bo'lganda u bolaga ko'maklashishni davom ettiraveradi, ammo yangi bosqichda bolada uchrayotgan muammoning mohiyatini aniqlash muhimroq sanaladi. Shu asnoda mutaxassis integrasiyalashgan o'quvchi bilan ishlayotgan barcha o'qituvchilarga katta yordam ko'rsatadi. Bunday yordam turida holat o'quvchi bilan bevosita ishlash (sinfda yoki undan tashqarida) yoki bola ehtiyojini ko'proq qondirishga qodir o'quv materialini qidirishga qaratiladi. Ta'lim bolaning aqliy va jismoniy rivojlanish darajasiga differensiyali yondashish asosida olib boriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muminova M. "Inklyuziv ta'lim" Toshkent 2019y
2. Qodirova "Inklyuziv va maxsus ta'limning filologik asoslari" Chirchiq 2022y
3. I.Madatov, Inklyuziv ta'lim, Toshkent – "Best-Publish" 2024
4. Shomahmudova "Maxsus va inklyuziv ta'lim" uslubiy qo'llanma, Toshkent 2011y